

ZLOČINCI MEZI REGÁLY

Petr Mašek

Nejprve si položme otázku: Proč se knihy kradou? Mnohdy se lze setkat s velmi kuriózními případy. Např. badatel Knihovny Národního muzea pan K. vyřezával z celkem běžných a rozhodně ne drahých publikací první poloviny 20. století stránky a po čase je opět vracel. Zůstávaly za ním zmrzačené svazky, jejichž oprava je podstatně dražší než jejich vlastní cena. Také jsem se setkal s badatelem, který vyřezával listy z na našem území velmi vzácných genealogických příruček. Protože by nebyl problém nechat si dělat na místě xerokopie, domnívám se, že tak činil, protože chtěl mít nedostupné informace jen pro sebe.

Dalším neobvyklým důvodem mohou být i zcela osobní zájmy, např. je známe, že v roce 1945 navštěvovali veřejné knihovny někteří čeští žurnalisté, kteří z novin odstraňovali své články oslavující Třetí říši.

Nelze teoreticky vyloučit ani jiné důvody, např. snaha poškodit instituci či konkrétní osobu, pomstit se apod.

Další důvod, který se nabízí, je sběratelský zájem, neodolatelná touha vlastnit ten či onen předmět, nezvládnutelná žádostivost, kterou tak krásně v některých povídkách popsal Karel Čapek. Na počátku „kariéry“ některých loupežníků doopravdy stála tato vášeň, ale dříve či později se každý z nich přeorientoval na důvod nejčastější, tj. peníze a zase jen peníze.

Kradou se buď celé svazky, nebo jednotlivé stránky, zejména ilustrace. Ale i celé svazky mnohdy končí rozřezáním, protože na knize lze v některých případech více vydělat, když se zničí, tj. rozprodávají-li se jednotlivé ilustrace (mapy). Navíc se tím zničí většina stop, které mohly původ knihy odhalit. J. K. v Klášterci nad Ohří, poté co zjistil, co antikváři s knihami dělají, se už zbytečně netahal s těžkými svazky, ale rval ilustrace na místě.

Loupežníci navštěvují nejen knihovny, ale i archivy, kde je překvapivě snad více než staré listiny lákají dopisní známky. Ty jsou archiváři opomíjeny, jejich význam a finanční hodnota je hrubě podceňována.

Podívejme se na způsoby, jakými se lze k pokladům uložených v našich knihovnách dostat. V polovině 90. let 20. století se jako virus rozšířila ve českých zemích násilná vloupání do hradů, zámků i muzeí. Loupežníci vnikli např.

do Peruce, kde byly uloženy fondy KNM, opakovaně nás navštívili v depozitářích v Kladrubech u Stříbra a snad v rámci spravedlnosti poctili svou návštěvou v téměř místě i kolegy z Památníku národního písemnictví. Kvantitativně nejrozsáhlejší krádež proběhla na zámku v Dolních Beřkovicích, z kvalitativního hlediska v depozitáři Národní knihovny v Postoloprtech, kde byla uložena roudnická knihovna knížat z Lobkowicz. Protiopatření (hlídači, pejsci, očička a různé další zabezpečovací zařízení) tento druh loupeží téměř znemožnily.

S úbytkem loupežníků šplhajících po okapech se začal množit jiný hanebný živočišný druh: loupežící badatel. Jeden z prvních „úřadoval“ také již v 90. letech a říkal si Janík. Dalším byl pan H., lump druhé generace, který „podnikal“ se svým otcem, dlouholetým delikventem v oblasti krádeží starožitností. Junior dokonce v rámci zlepšování kvalifikace zahájil studium dějin umění. Osudným mu byl pobyt ve Vyšším Brodě, kde, jako badatel a odborník na historické knihy, odcizil mnoho desítek starých tisků, které mu byly nakonec zabaveny a identifikovány. Bohužel, většinou z nich byly již vyřezány ilustrace, kolorované rytiny 17. a 18. století.

Nejdůmyslnějším lupičem byl pan P. K., který v Památníku národního písemnictví a v Národní knihovně páchal škody řadu měsíců. Vypůjčené knihy (Národní knihovna) xerozoval na tónovaný papír a vevazoval zpět do původních, vesměs knihovnických vazeb, přelepoval signatury a dokonce překresloval razítka do jiných knih, které vracel na místo původních. Vrcholem všeho je pak profesor K., jehož případ v celé šíři nebyl ještě zdokumentován a náležitě „oceněn“. Dá se říci, že lupič-badatel je fenoménem naší doby.

Čím musí být lupič-badatel vyzbrojen a nadán? Musí být (zdánlivě) důvěryhodný, musí působit jako nadšený badatel, musí disponovat alespoň částečnými znalostmi oboru, který „studuje“, dále mu napomáhá dokonalá znalost výpůjčnického systému a obzvláště jeho slabin, které zpravidla umocňují zavedené zvyky výpůjčnického protokolu. Typickým příkladem je položení výpůjčnických lístků na pult, což badateli umožní některé sebrat, a tím následně i bez kontroly odnést i knihy. Tito lidé jsou mistry v odhalování chyb ve výpůjčnických systémech či chyb způsobených nedodržováním instrukcí. Mezi základní výzbroj lupiče-badatele samozřejmě patří šikovnost a bezmezná drzost.

Tito lidé potřebují v první řadě najít mezi námi „sprízněnou duši“, kterou s pomocí osobního šarmu si „obtočí okolo prstu“ a získají tak status nadstandardně opečovávaného badatele, kterému je dovoleno více než ostatním. Je

mu často tolerován jakýsi samoobslužný systém. Pachatel L. D. v Moravském zemském archivu v Brně disponoval nakonec i klíči od depozitáře!

Základem úspěchu je objednávání velkého množství knih, tj. vytváření chaosu ve výpůjčkách. Ideálního prostředí se dosáhne ve chvíli, kdy se z velkého množství výpůjček něco vrací, něco se nechává na studovně, něco jde do fotolaboratoře apod.

Další zbrání je vytvoření badatelského nepořádku na pracovním stole, kde se navrší vlastní materiály, hromada knih, vlastních i z příručky studovny, různé desky atp. Za touto hradbou se pak dějí věci nekalé a nečisté.

Na straně knihovníků je nejčastější chybou ledabylá kontrola při navracení, knihovník totiž často sleduje jen signaturu. Čárkový kód je přímo ideálním spojencem lupičů a zdá se, že to snad byli oni, kdo ho vytvořil. Služba ve výpůjčním protokole kód „přečte“ a kniha (jiná) putuje zpět na regál. Toho mocně využíval P. K. v Národní knihovně, kde vyměnil snad stovky knih, aniž si toho někdo všiml, a vše vyplulo na povrch zemský jen díky jeho odhalení v Památníku národního písemnictví.

Stejně tak je důležité evidovat výpůjčky a moci tak dokázat, že „badatel“ ve studovně byl a poškozené knihy studoval. Případ profesora K. ukázal, že mnohé knihovny, které navštívil a velmi pravděpodobně zde své temné cíle také realizoval, tuto evidenci nemají a nemůžou tak ani zjistit, natož dokázat, co bylo poškozeno.

Amatérsky naivní je na druhou stranu představa dokonalé kontroly knihy před vypůjčením a po jejím navrácení, zvláště u knih s bohatou ilustrační výbavou. Má-li kniha vzadu několik rytinových příloh, je snadné je spočítat, ale renesanční a barokní knihy mají často vedle rozkládacích příloh, rozmístěných a ukrytých uvnitř svazku, další četné celostránkové ilustrace a nesčetné ilustrace přímo v textu, větší či menší. Spočítání by zabralo nejméně půl hodiny (2krát) a mnohdy dojdeme k odlišným výsledkům díky subjektivnímu hodnocení. Vystřídali-li se mezitím na studovně služba, je zaděláno na problém.

Počítání jednotlivých stránek je také velmi ošidné, původní paginace či foliace bývají často chybné, s větším úspěchem lze využívat tiskařských signatur. Jejich soupis se ovšem někdy nevejde na celý list papíru.

U atlasů komplikuje situaci existence tzv. „jalových křídílek“, díky kterým i zcela netknutý atlas na první laický pohled vypadá, jako by na něm řádilo několik pánů profesorů K. Zde může kladnou roli sehrát vytvoření nové rukopisné foliace.

Velmi diskutabilním tématem je uveřejňování seznamů knih na www. Víím, že povinností knihovníků je své fondy zveřejňovat, ale pokud možno s rozumem. Kolegyně kastelánka a knihovnice v Dačicích se pochlubila na stránkách zámku s nejzajímavějšími poklady knihovny a zanedlouho z uveřejněných knih zbylo v knihovně 40 %.

Chybou na straně knihovníků bývá také nedokonalá znalost cen jim svěřeného materiálu. Mnohdy mají knihovníci dojem, že ceny knih jsou „pod jejich úroveň“. Je nutné vědět, že mnohá kniha počátku 20. století může být na trhu mnohonásobně dražší než běžný tisk 16. nebo 17. století.

S lupičem-badatelem je příbuzný další temný tvor – lupič-návštěvník. Tento se vyskytuje především na zámcích a lze ho rozdělit na dva poddruhy: cílený a předem připravený, nebo náhodou se nachomejtnuvší a situace využívající. První poddruh se vyskytl před lety v Náměšti nad Oslavou, druhý např. v Kladrubech u Stříbra. Tomu lze zamezit kombinací různých technických prostředků – mříže a sítě či skla na knihovnách (Kačina, Opočno), ocelová lanka před regály (Kynžvart), knihy svázané do balíků silonem (Dačice, Duchcov), elektronický papsek (pokud víím, není v ČR nikde) a pozornost a ostražitost personálu.

Nejzrádnějším a nejzrůdnějším živočichem je samozřejmě lupič-zaměstnanec. S tím jsme se setkali např. na Frýdlantě, v Klášterci nad Ohří, kde se projevil jako skutečná hyena, na Duchcově (odhalen a zastaven v samém počátku) a na Plasech (dokonce sám správce objektu [!], relativně také zastaven včas). Kombinací tohoto a předešlého druhu byl už zmíněný L. D., který v roli zaměstnance Akademie věd působil v knihovně Moravského zemského archivu v Brně jako badatel.

Zamezit činnosti lupiče-zaměstnance je mimořádně obtížné až nemožné, nedělá-li viditelné chyby. Cestou je jasně vymezený a omezený přístup ke klíčům a do některých prostor a mírně paranoidní přístup k zaměstnancům.

Jak můžeme kradení trochu zabránit či ho ztížit?

Na prvním místě je to důsledné označování našeho majetnictví. V druhé polovině 20. století panoval „bibliofilský“ přístup – signatury se psaly jemně tužkou, aby se knize neublížilo. To pak ovšem velmi zjednoduší situaci zlodějí. Je třeba činit opak. Staří majitelé knih své majetnictví dávali najevo také zcela jednoznačně. Nešetřete razítkem, nejlépe na několika místech knihy, a pro jistotu je dejte, lze-li, také na ruby zajímavějších ilustrací, rytin, map atp. Velmi vhodnou formou je také slepotiskové razítko. I když tyto majetnické stopy lupič odstraní, zbude alespoň stopa po odstranění. Výše zmíněný lupič H. z vyšebrodských

knih vystřihával razítka klášterní knihovny. Činil tak zcela důsledně – až na jedno, které ponechal, ale zcela ho rozmazal a rozedřel. I z tohoto černého fleku jsme však zjistili, odkud knihy pocházejí. Další ochranou je dokonalý popis knihy, včetně její staré proveniencie, podrobná kolace, počet ilustrací, všechny individuální znaky atp. Starou provenienci zloděj zpravidla (a prozatím lze říci nikdy) neodstraní. Důkladný odborný popis je dokonce lepší než foto.

Samozřejmostí po odhalení pachatele, u kterého je pravděpodobně, že zlé činy páchal i na jiných místech, je informování kolegů a všech pracovišť, které také mohly být postiženy.

Když už k neblahé události dojde, je třeba se snažit získat knihy nazpět a odhalit pachatele. Jednou z možností jsou návštěvy a prohlídky antikvariátů, což předpokládá jejich znalost. Knihovník by měl pravidelně antikvariáty obcházet, seznamovat se s jejich majiteli a ukazovat zájem. Zvýší to jejich morální odpovědnost a v případě, že dostanou nabídku ke koupi podezřelých knih, vědí, koho zavolat.

V polovině 90. let jsme s Policií ČR podnikli rozsáhlou razii po antikvariátech a prodejnách starožitností, což se ukázalo jako velmi účinné. Od té doby s námi začali antikváři spolupracovat, protože ti horší pocítili, že je nad nimi jakási moc a síla, a ti lepší nás vzali jako partnery.

Zároveň je nutné antikvářům ledacos tolerovat. Uvědomme si, že po nich chceme něco, co oni nechtějí dělat, udávat zákazníka, protože buď prodělají, nebo se dostávají do nedobrého světla. Zabavené knihy, za které lupiči zaplatili, jim nikdo nenahradí.

Prohlídky antikvariátů jsou důležité. Mnohdy vypadá průběh loupeže následovně: zloděj ukradne větší množství knih a nabídne je předem vybranému překupníkovi. Např. v kauze Dolní Beřkovice vypovídali místní lapkové, že knihy od nich kupoval, respektive si vybíral „bílý muž s copánkem“. Tito překupníci si vyberou zajímavé tituly a ostatní doporučí zahodit po popelnice, ale zloději bývají lakotní a hamižní a pokusí se je prodat za jakoukoliv cenu do některého antikvariátu. Tak se nám povedlo najít docela velkou hromadu dolnoběžkovických knih v antikvariátu na Valdštejském náměstí. Povede-li se případ objasnit, zdokumentovat, je, obávám se že zanedbávanou, povinností správců knihoven, pokusit se soudně si vymoci náhradu škody. Cesta tzv. občanskoprávního jednání je cestou do pekel, ale existuje možnost zabudovat nárok na náhradu škody přímo do rozsudku. To pak znamená, že obviněný je povinen škodu hradit pod trestem exekuce. Soudy ovšem tento nárok akceptují pouze ve zcela nezpochybných

nitelných případech. Jak pochybnosti nastanou, okamžitě odkazují poškozeného na občanskoprávní řízení. Seznam nároků musí tedy obsahovat:

- a) knihy, které obviněný zjevně ukradl, které jsou podloženy účtem z antikvariátu, svědectvím, nebo dokonce přiznáním (což se často nestává). I když jste přesvědčeni, že obviněný ukradl ještě to či ono, ale doklad není, musíte se ubránit pokusem žádat náhradu škody i za tyto, protože to ohrozí celý výsledek soudu;
- b) knihy musí být správně oceněny soudním znalcem, lépe dvěma;
- c) poškození knih, není-li velké, je lepší neuplatňovat, protože se velmi špatně odhaduje.

Instituce se při zahájení soudního líčení musí připojit s nárokem na náhradu škody a vyslat svého pověřeného zástupce. Tomu je dokonce dovoleno klást obviněnému či svědkům otázky, což může průběh soudu kladně ovlivnit a dosáhnout tak vyššího stupně spravedlnosti.

Zaměstnancům poškozené instituce pak rozhodně neuškodí, aby se jako diváci soudního přelíčení také účastnili. Mnohé si uvědomí a nemusejí pak číst zbytečně dlouhé články, jako je tento.

Na závěr doporučuji pozornosti všech správců knihoven následující internetové stránky:

www.aukro.cz,

www.zvab.com – německá literatura,

www.ilab.lila.com – francouzská literatura,

www.abebooks.com – anglická literatura.

Text byl poprvé uveřejněn v časopise Muzeum – Muzejní a vlastivědná práce 2/2008.